ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

BALANS TO‘G‘RISIDA TUSHUNCHA, UNING HISOB JARAYONIDA TUTGAN O‘RNI

Boyqobilova I. J.
SamISI Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi assistenti
Sobirov Akobir
Samarqand iqtisodiyot va servis istituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda balans tushunchasining iqtisodiy mazmuni, uning buxgalteriya hisobi tizimidagi o‘rni hamda xo‘jalik jarayonlarini aks ettirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan, chunki zamonaviy hisob tizimida moliyaviy axborotning ishonchliligi va aniqligini таъминlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy yondashuv va iqtisodiy kuzatuv usullaridan foydalanilib, balansning tarkibiy tuzilishi hamda uning hisob jarayonidagi funksional vazifalari o‘rganildi. Tahlillar natijasida balans korxona mablag‘lari va ularning manbalarini bir vaqtning o‘zida umumlashtirib aks ettiruvchi asosiy hisob elementi ekanligi hamda moliyaviy holatni baholashda muhim axborot manbai bo‘lib xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, balans ma’lumotlari asosida korxonaning moliyaviy barqarorligi, to‘lov qobiliyati va xo‘jalik faoliyati samaradorligini baholash imkoniyati mavjudligi asoslab berildi. Tadqiqot davomida balansning hisob jarayonidagi uzviy o‘rni boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ham muhim amaliy ahamiyat kasb etishi ko‘rsatildi. Xulosa sifatida, balans buxgalteriya hisobi tizimining markaziy elementi bo‘lib, korxona faoliyati ustidan samarali nazoratni tashkil etish hamda ishonchli moliyaviy axborotni shakllantirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: balans, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot, aktivlar, passivlar, xo‘jalik jarayonlari, moliyaviy barqarorlik.

Аннотация. В данном исследовании научно проанализировано экономическое содержание концепции баланса, его роль в системе учета и значение в отражении экономических процессов, поскольку обеспечение достоверности и точности финансовой информации в современной системе учета является одной из актуальных задач. В ходе исследования структурная структура баланса и его функциональные функции в процессе учета изучались с использованием методов систематического анализа, сравнительного подхода и экономического наблюдения. В результате анализа было установлено, что баланс является основным элементом учета, одновременно обобщающим и отражающим средства предприятия и их источники, и служит важным источником информации при оценке финансового состояния. Также было обосновано, что на основе данных баланса можно оценить финансовую устойчивость, платежеспособность и эффективность экономической деятельности предприятия. В ходе исследования было показано, что интегральная роль баланса в процессе учета имеет также важное практическое значение при принятии управленческих решений. В заключение было установлено, что баланс является центральным элементом системы бухгалтерского учета и имеет важное научно-практическое значение для организации эффективного контроля за деятельностью предприятия и формирования достоверной финансовой информации.

Ключевые слова: Баланс, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, активы, обязательства, бизнес-процессы, финансовая стабильность.

Abstract. In this study, the economic content of the concept of balance sheet, its role in the accounting system and its importance in reflecting economic processes were scientifically analyzed, since ensuring the reliability and accuracy of financial information in the modern accounting system is one of the pressing issues. In the course of the study, the structural structure of the balance sheet and its functional functions in the accounting process were studied using the methods of systematic analysis, comparative approach and economic observation. As a result of the analysis, it was determined that the balance sheet is the main accounting element that simultaneously summarizes and reflects the funds of the enterprise and their sources, and serves as an important source of information in assessing the financial condition. It was also substantiated that it is possible to assess the financial stability, solvency and efficiency of economic activities of the enterprise based on balance sheet data. During the study, it was shown that the integral role of the balance sheet in the accounting process is also of important

practical importance in making management decisions. In conclusion, it was determined that the balance sheet is a central element of the accounting system and is of significant scientific and practical importance in organizing effective control over the activities of the enterprise and forming reliable financial information.

Keywords: balance sheet, accounting, financial reporting, assets, liabilities, business processes, financial stability.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini ta’minlash, ularning moliyaviy holatini to‘g‘ri baholash hamda boshqaruv qarorlarini asosli ravishda qabul qilishda buxgalteriya hisobi tizimi muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, balans korxonaning moliyaviy holatini umumlashtirilgan tarzda aks ettiruvchi asosiy axborot manbai sifatida iqtisodiy boshqaruvning markaziy elementlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi, xo‘jalik operatsiyalarining ko‘payishi hamda moliyaviy nazoratga bo‘lgan talabning ortib borishi balansning nazariy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganilishini taqozo etmoqda. Chunki balans nafaqat korxona mablag‘lari va ularning manbalarini aks ettiradi, balki korxonaning moliyaviy barqarorligi, likvidligi va xo‘jalik faoliyati samaradorligi haqida ham muhim ma’lumot beradi. Shu sababli balansning hisob jarayonidagi o‘rni va funksional ahamiyatini ilmiy jihatdan tadqiq etish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobi amaliyotida balans ko‘pincha moliyaviy hisobotning oddiy shakli sifatida talqin qilinadi. Vaholanki, uning iqtisodiy mohiyati ancha keng bo‘lib, u hisob tizimining uzviy tarkibiy qismi, nazorat vositasi hamda boshqaruv qarorlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim mexanizm hisoblanadi. Mavjud ilmiy adabiyotlarda balansning tarkibi, aktiv va passivlarning o‘zaro bog‘liqligi hamda balans tengligining nazariy asoslari keng yoritilgan bo‘lsa-da, uning hisob jarayonidagi amaliy funksiyalari, xo‘jalik operatsiyalarining balansga ta’siri hamda boshqaruv tizimidagi roli ayrim hollarda yuzaki tahlil qilingan. Ayniqsa, balansning iqtisodiy axborotlarni umumlashtirishdagi imkoniyatlari hamda korxona faoliyatini tahlil qilishdagi ahamiyati bo‘yicha ilmiy qarashlarda turli yondashuvlar mavjud. Bu esa mavzuning yanada chuqur va tizimli tadqiq etilishini talab qiladi.

Tadqiqot davomida maqolaning asosiy muammosi sifatida balans tushunchasining amaliyotda ko‘pincha faqat hisobot shakli sifatida qabul qilinishi, uning hisob jarayonidagi nazorat, tahlil va boshqaruv funksiyalariga yetarlicha e’tibor qaratilmayotgani belgilandi. Natijada ayrim xo‘jalik yurituvchi subyektlarda balans ma’lumotlaridan samarali foydalanish darajasi past bo‘lib qolmoqda. Mazkur muammo korxona moliyaviy holatini noto‘g‘ri baholash, boshqaruv qarorlarida xatolarga yo‘l qo‘yish hamda iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligining pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shundan kelib chiqib, balansning iqtisodiy mohiyati va uning hisob tizimidagi haqiqiy o‘rnini ilmiy asosda yoritish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada quyidagi uchta muhim ilmiy savolga javob izlanadi: birinchidan, balansning buxgalteriya hisobi tizimidagi nazariy va amaliy mohiyati nimadan iborat; ikkinchidan, xo‘jalik operatsiyalari balans tarkibi va balans tengligiga qanday ta’sir ko‘rsatadi; uchinchidan, balans ma’lumotlari asosida korxonaning moliyaviy holatini baholash va boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniyatlari qanday namoyon bo‘ladi. Ushbu savollar mavzuning ilmiy va amaliy jihatlarini kompleks tarzda yoritishga xizmat qiladi hamda izlanuvchilarga balansning iqtisodiy mazmunini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Mavzu yuzasidan olib borilgan avvalgi tadqiqotlarning aksariyatida asosiy e’tibor balansning nazariy tuzilishiga yoki moliyaviy hisobot shakli sifatidagi tavsifiga qaratilgan. Biroq ushbu maqolaning boshqa ilmiy ishlardan asosiy farqli jihati shundaki, unda balans faqat hisobot elementi sifatida emas, balki hisob jarayonining markaziy mexanizmi sifatida kompleks tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada balansning nazorat, tahlil va boshqaruv funksiyalari o‘zaro bog‘liq holda yoritilib, xo‘jalik operatsiyalarining balansga ta’siri tizimli ravishda tushuntiriladi. Bu esa mavzuni nafaqat nazariy, balki amaliy nuqtai nazardan ham chuqurroq ochib berishga imkon yaratadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi balans tushunchasining iqtisodiy mohiyatini, uning buxgalteriya hisobi jarayonidagi o‘rni va funksiyalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda balans ma’lumotlarining korxona faoliyatini boshqarishdagi ahamiyatini ochib berishdan iborat. Tadqiqot

davomida balans hisob tizimining markaziy elementi sifatida xo‘jalik operatsiyalarini umumlashtirish, moliyaviy nazoratni amalga oshirish va boshqaruv qarorlarini shakllantirishda muhim vosita ekanligi haqidagi ilmiy gipoteza asos qilib olinadi. Shu orqali balansning zamonaviy buxgalteriya hisobi tizimidagi o‘rni va ahamiyatini yanada chuqurroq yoritish ko‘zda tutiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Buxgalteriya hisobi tizimi iqtisodiy boshqaruvning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida uzoq yillardan buyon iqtisodchi olimlar tomonidan ilmiy tadqiq etib kelinmoqda. Ayniqsa, balans tushunchasi va uning hisob jarayonidagi o‘rni korxonalarning moliyaviy holatini baholash, xo‘jalik operatsiyalarini nazorat qilish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda balans korxona faoliyatining umumlashtirilgan moliyaviy modeli sifatida talqin qilinib, uning axborot beruvchanlik darajasi va tahliliy imkoniyatlari alohida tadqiq qilinmoqda. Shu jihatdan, buxgalteriya balansining shakllanish tamoyillari, hisob tizimidagi funksiyalari va raqamli iqtisodiyot sharoitidagi transformatsiyasi ilmiy izlanishlarning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekistonlik olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda ham buxgalteriya hisobi va balans masalalariga keng e’tibor qaratilgan. Jumladan, A. Axmedjanov buxgalteriya hisobi shakllarining tarixiy rivojlanish bosqichlarini tahlil qilib, hisob shakllarining evolyutsiyasi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqligini asoslab beradi. Olimning fikricha, jurnal-order, memorial-order va avtomatlashtirilgan hisob shakllarining rivojlanishi buxgalteriya hisobining axborot imkoniyatlarini kengaytirgan hamda balans ma’lumotlarining aniqligini oshirgan. Muallif, ayniqsa, zamonaviy axborot texnologiyalarining hisob tizimiga kirib kelishi balans ma’lumotlarini shakllantirish jarayonini sezilarli darajada takomillashtirganini ta’kidlaydi.

M. Berdiyevaning ilmiy qarashlarida asosiy e’tibor buxgalteriya balansi tuzish metodologiyasi va uning tahliliy imkoniyatlariga qaratilgan. Tadqiqotchi balansni korxonaning moliyaviy holatini ifodalovchi asosiy axborot manbai sifatida baholab, aktiv va passiv moddalarni to‘g‘ri guruhlash moliyaviy tahlil samaradorligini oshirishini ko‘rsatadi. Shuningdek, muallif balansning likvidlik darajasini aniqlash, moliyaviy barqarorlikni baholash hamda boshqaruv qarorlarini asoslashdagi rolini ilmiy jihatdan yoritadi. Berdiyeva raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan hisob tizimlari balans ma’lumotlarining tezkorligi hamda ishonchliligini oshirishini alohida qayd etadi.

M. M. Xaydarovaning ilmiy ishlari esa raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobi tizimining transformatsiyalashuviga bag‘ishlangan. Muallifning fikriga ko‘ra, raqamlashtirish jarayoni hisob tizimining an’anaviy shakllarini tubdan o‘zgartirib, moliyaviy axborotlarni qayta ishlash tezligini oshirmoqda. Xaydarova buxgalteriya hisobi tizimida sun’iy intellekt elementlari, elektron hujjat aylanishi va avtomatlashtirilgan platformalardan foydalanish balans ma’lumotlarining sifatini oshirish bilan bir qatorda, inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirishini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, olima raqamlashtirish hisob tizimiga yangi metodologik yondashuvlarni talab qilishini ham ko‘rsatadi. Ushbu qarashlar balansni faqat an’anaviy moliyaviy hisobot shakli sifatida emas, balki zamonaviy boshqaruvning raqamli axborot modeli sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Raximova va Abdurahmanovalarning tadqiqotlarida O‘zbekistonda buxgalteriya hisobini xalqaro standartlarga moslashtirish masalalari keng yoritilgan. Tadqiqotchilar xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining joriy qilinishi balans tarkibi va mazmuniga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ilmiy asoslaydi. Ularning fikricha, xalqaro standartlarga moslashuv balansning shaffofligini oshirish, investorlar uchun ishonchli moliyaviy axborot bazasini yaratish hamda korxonalarning investitsion jozibadorligini kuchaytirishga xizmat qiladi. N. Rizaev ham xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida nomoddiy aktivlar hisobini yuritish masalalarini tahlil qilib, zamonaviy hisob tizimida balansning xalqaro talablarga mos shakllanishi muhimligini ko‘rsatadi. Bu tadqiqotlar balansning milliy va xalqaro hisob tizimlari integratsiyasidagi o‘rnini yoritishi bilan ahamiyatlidir.

Tashnazarovaning ilmiy yondashuvida tannarx hisobi va moliyaviy hisob o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik asosiy tadqiqot obyekti sifatida namoyon bo‘ladi. Muallif tannarx hisobi natijalari moliyaviy hisobot ko‘rsatkichlariga, jumladan, balansdagi aktiv va majburiyatlar tarkibiga bevosita ta’sir qilishini asoslaydi. Bu yondashuv balansni faqat moliyaviy natijalarni aks ettiruvchi vosita sifatida emas, balki ishlab chiqarish jarayonlari bilan uzviy bog‘liq iqtisodiy mexanizm sifatida talqin qilishga imkon beradi.

Shu jihatdan, tannarx hisobi va moliyaviy hisobning integratsiyalashuvi balans ma’lumotlarining aniqligi va tahliliy qiymatini oshirishda muhim omil sifatida qaraladi.

Xalilov va Axtamova o‘z tadqiqotlarida buxgalteriya balansini “moliyaviy hisobning yuragi” sifatida tavsiflaydi. Ularning ilmiy qarashlariga ko‘ra, balans korxona aktivlari, majburiyatlari va xususiy kapitali o‘rtasidagi mutanosiblikni ifodalovchi asosiy moliyaviy model hisoblanadi. Mualliflar balansning nafaqat ichki boshqaruv, balki investorlar, kreditorlar va boshqa tashqi manfaatdor tomonlar uchun ham muhim axborot manbai ekanligini ta’kidlaydi. Ayniqsa, ular balans asosida moliyaviy barqarorlikni baholash va korxona faoliyati istiqbollarini prognoz qilish imkoniyatlariga katta e’tibor qaratadi.

Mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zbekistonlik olimlar tomonidan balansning nazariy asoslari, metodologik xususiyatlari, raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq jihatlari hamda xalqaro standartlarga moslashuvi keng o‘rganilgan. Biroq tadqiqotlarning aksariyatida balans alohida yo‘nalishlar doirasida tahlil qilingan bo‘lib, uning hisob jarayonidagi kompleks funksiyalari yetarlicha integratsiyalashgan holda tadqiq etilmagan. Xususan, balansning nazorat, tahlil va boshqaruv funksiyalarining o‘zaro bog‘liqligi, xo‘jalik operatsiyalarining balans tarkibiga tizimli ta’siri hamda zamonaviy raqamli hisob tizimida balansning transformatsion imkoniyatlari bo‘yicha ilmiy izlanishlar yetarli darajada shakllanmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot balansning hisob jarayonidagi o‘rnini kompleks yondashuv asosida tahlil qilish va uning zamonaviy iqtisodiy boshqaruvdagi ahamiyatini chuqurroq yoritishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda balans tushunchasi va uning hisob jarayonidagi o‘rnini o‘rganish uchun kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot dizayni sifatida nazariy-tahliliy va qiyosiy yondashuv tanlandi, chunki ushbu usul balansning iqtisodiy mohiyatini hamda uning amaliy funksiyalarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston iqtisodchi olimlarining ilmiy maqolalari, OAK tomonidan tan olingan jurnallarda chop etilgan tadqiqotlar, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga oid me’yoriy hujjatlar hamda zamonaviy buxgalteriya hisobi bo‘yicha analitik materiallar tashkil etdi. Tanlanma sifatida balans va moliyaviy hisob tizimiga oid ilmiy ishlarda yoritilgan nazariy qarashlar hamda metodologik yondashuvlar saralab olindi. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, iqtisodiy tahlil, sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Ma’lumotlarni qayta ishlashda mantiqiy guruhlash, tizimli tahlil va ilmiy umumlashtirish usullari qo‘llanilib, balansning hisob jarayonidagi funksional ahamiyatini aniqlashga metodologik asos yaratildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqotda balans tushunchasi va uning hisob jarayonidagi o‘rni bo‘yicha amalga oshirilgan tahlillar asosida bir qator muhim natijalar aniqlandi. Balans korxona moliyaviy holatini umumlashtiruvchi asosiy axborot manbai sifatida hisob tizimining markaziy elementi ekanligi qayd etildi. Shuningdek, xo‘jalik operatsiyalari balans tarkibiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi va moliyaviy axborotning shakllanish jarayoni bilan uzviy bog‘liqligi kuzatildi. Balansning hisob tizimidagi o‘rni moliyaviy axborotning tizimli shakllanishini ta’minlovchi asosiy bosqichlardan biri sifatida kuzatildi. Korxona aktivlari va majburiyatlari o‘rtasidagi muvozanatning saqlanishi balansning asosiy tamoyili sifatida qayd etildi. Balans ma’lumotlari korxona faoliyatini baholashda asosiy axborot manbalaridan biri sifatida ko‘rsatildi. Hisob jarayonida balansning markaziy axborot elementi sifatidagi roli yana bir bor tasdiqlandi.

Kirish qismida berilgan uchta asosiy savol doirasida balansning iqtisodiy mohiyati, uning hisob tizimidagi funksiyalari hamda moliyaviy qarorlar qabul qilishdagi o‘rni bo‘yicha aniq holatlar qayd etildi. Birinchi savol bo‘yicha balansning korxona aktivlari va majburiyatlarini umumlashtiruvchi tizim ekanligi aniqlangan holat qayd etildi. Ikkinchi savol doirasida balansning hisob jarayonidagi axborot yig‘ish va tizimlashtirish funksiyalari mavjudligi kuzatildi. Uchinchi savol bo‘yicha esa balans ma’lumotlarining boshqaruv qarorlarini shakllantirish jarayonida axborot bazasi sifatida xizmat qilishi qayd etildi. Shu bilan birga, balans ma’lumotlari asosida korxona moliyaviy holatini baholash jarayonining strukturaviy jihatlari aniqlangan. Axborot oqimining tizimlashuvi hisob jarayonida aniqlikni ta’minlovchi muhim omil sifatida qayd etildi. Moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonida balans ma’lumotlarining axborot bazasi sifatida qo‘llanishi aniqlandi. Hisob tizimida axborotning uzluksizligi va aniqligi balans orqali

ta’minlanishi kuzatildi. Balansning analitik imkoniyatlari korxona resurslarini samarali boshqarishda muhim omil sifatida qayd etildi. Axborot tizimlarining integratsiyasi balans ma’lumotlarining tezkor qayta ishlanishini ta’minlaydi. Balans ma’lumotlari asosida iqtisodiy faoliyatni baholash jarayoni tizimli yondashuvga asoslanishi qayd etildi. Moliyaviy barqarorlikni aniqlash jarayonida balansning axborot ahamiyati alohida qayd etildi. Balans ma’lumotlarining qaror qabul qilish jarayonida strategik ahamiyati kuzatildi.

Adabiyotlar tahlilida aniqlangan bo‘shliqlar ushbu tadqiqotda balansning faqat nazariy emas, balki hisob jarayonidagi amaliy funksional jihatlari yetarli darajada yoritilmaganligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, balansning tizimli axborot almashinuvi va boshqaruv jarayonlariga integratsiyasi masalalari yetarlicha o‘rganilmaganligi qayd etildi. Balansning funksional tuzilishi bo‘yicha ayrim metodologik yondashuvlar o‘rtasida tafovutlar mavjudligi kuzatildi. Bu holat balans ma’lumotlarini talqin qilish jarayonida yagona standartlashtirilgan yondashuv yetishmasligini ko‘rsatdi. Adabiyotlar tahlilida ko‘rsatilgan bo‘shliq balansning integratsion funksiyalarini yetarlicha yoritilmaganligini tasdiqladi. Bu holat zamonaviy hisob tizimida balansning ko‘p funksiyali model sifatida qaralishini cheklaydi. Balansni talqin qilishda yagona metodologiyaning yetishmasligi ilmiy noaniqliklarni keltirib chiqarishi qayd etildi. Bu muammolar balans tadqiqotlarining metodologik asoslarini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Balans ma’lumotlarining interpretatsiyasi bo‘yicha ilmiy yondashuvlar hali ham rivojlanish bosqichida.

Tadqiqotning cheklanishlari sifatida ma’lumotlar bazasining nazariy xarakterga ega ekanligi va empirik kuzatuvlarning cheklanganligi ko‘rsatildi. Shuningdek, ayrim iqtisodiy sharoitlarning dinamik o‘zgaruvchanligi natijalarni umumlashtirish imkoniyatlarini ma’lum darajada cheklashi qayd etildi. Metodologik cheklanishlar natijalarni faqat nazariy darajada tahlil qilish imkonini bergani qayd etildi. Empirik ma’lumotlarning cheklanganligi ayrim umumiy xulosalarni keng qo‘llash imkoniyatini kamaytiradi. Bu esa keng ko‘lamli statistik umumlashtirish imkoniyatlarini cheklashi mumkinligi ko‘rsatildi. Cheklovlar orasida empirik tadqiqotlarning yetarli emasligi alohida qayd etildi. Bu esa natijalarning amaliy sharoitlarda sinovdan o‘tkazilishini cheklaydi. Tadqiqot natijalarining umumlashtirilishi cheklangan sharoitda amalga oshirilgani qayd etildi.

Olingan natijalar buxgalteriya hisobi tizimida balansning axborot funksiyasini yanada aniqroq tushunishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv asosida balansni faqat hisobot shakli emas, balki hisob jarayonining markaziy axborot mexanizmi sifatida ko‘rish mumkinligi qayd etildi. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun balans ma’lumotlarini avtomatlashtirilgan tizimlarda qayta ishlash bo‘yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligi ilgari surildi. Balans tizimi moliyaviy axborotning asosiy integratsion platformasi sifatida talqin qilindi. Bu yondashuv korxona boshqaruvida strategik qarorlarni qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Balansning raqamli iqtisodiyot sharoitida transformatsiyasi kelgusida muhim tadqiqot yo‘nalishi bo‘lib qoladi. Ushbu natijalar moliyaviy hisobot tizimini takomillashtirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Balansning axborot tizimidagi o‘rni kelgusida yanada chuqur o‘rganilishi lozimligi qayd etildi. Kelgusidagi izlanishlar balansning integratsion funksiyalariga qaratilishi zarur deb topildi deb hisoblanadi yakunida.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda balans tushunchasi, uning iqtisodiy mohiyati hamda buxgalteriya hisobi jarayonidagi o‘rni kompleks ilmiy yondashuv asosida tahlil qilindi. O‘rganish natijalari shuni ko‘rsatdiki, balans korxona moliyaviy holatini aks ettiruvchi oddiy hisobot shakli emas, balki xo‘jalik faoliyatini tizimli baholash, resurslar harakatini nazorat qilish va boshqaruv qarorlarini asoslashda markaziy axborot mexanizmi hisoblanadi. Shu bilan birga, balans ma’lumotlari korxonaning moliyaviy barqarorligi, likvidligi va iqtisodiy samaradorligini aniqlashda muhim analitik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida balansning hisob tizimidagi funksional roli uning faqat natijaviy ko‘rsatkich emas, balki uzluksiz axborot oqimini shakllantiruvchi jarayon ekanligini tasdiqladi. Xo‘jalik operatsiyalarining balansga ta’siri moliyaviy axborotning shakllanishida tizimli bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Shuningdek, zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida balans ma’lumotlarini avtomatlashtirilgan tizimlar orqali qayta ishlash uning aniqligi va tezkorligini oshirishi aniqlandi.

Adabiyotlar tahlili va empirik kuzatuvlar asosida shuni qayd etish mumkinki, balansning nazariy va amaliy jihatlari alohida yo‘nalishlarda keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, uning integratsion funksiyalari yetarlicha kompleks yondashuvda tahlil qilinmagan. Ayniqsa, balansning hisob jarayonidagi nazorat,

tahlil va boshqaruv funksiyalarining o‘zaro bog‘liqligi masalasi ilmiy jihatdan to‘liq yoritilmaganligi aniqlandi.

Umuman olganda, balans buxgalteriya hisobi tizimining asosiy elementi sifatida korxona moliyaviy axborotini shakllantirish va undan samarali foydalanishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari balansni faqat hisobot vositasi emas, balki iqtisodiy boshqaruvning strategik axborot platformasi sifatida qarash zarurligini ko‘rsatdi. Shu sababli, kelgusidagi ilmiy izlanishlarda balansning raqamli transformatsiyasi, avtomatlashtirilgan tahlil usullari hamda uning boshqaruv qarorlaridagi integratsion roli yanada chuqur o‘rganilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Axmedjanov, A. (2025). Buxgalteriya hisobi shakllari, ularning mohiyati va tarixiy rivojlanish bosqichlari. Ilg‘or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar, 2(5), 242–245. https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss5-pp242-245
2. Berdiyeva, M. (2025). Buxgalteriya balansi tuzish uslubiyoti va uning tahliliy imkoniyatlarini kengaytirish. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 3(11), 52–61. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2025-vol3-iss11-pp52-61
3. Maxmudovna Xaydarova, M. (2024). Raqamli iqtisodiyotning mohiyati va uning buxgalteriya hisobi tizimiga ta‘siri. Экономика и туризм международный научно-инновационный журнал, 5(1), 114–119.
4. Muxammadiyev, M. (2025). Qimmatli qog‘ozlar bozorida buxgalteriya hisobining o‘ziga xos xususiyatlari. Technical Science Research in Uzbekistan, 3(6), 196–204.
5. Raximova, U., & Abdurahmanova, J. (2024). O‘zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobini takomillashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish. Green Economy and Development, 1(6), 44–49. https://doi.org/10.5281/zenodo.15743457
6. Rizaev, N. (2024). O‘zbekistonda buxgalteriya hisobining xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (nomoddiy aktivlar misolida). Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(1), 106–125. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss1-pp106-125
7. Tashnazarova, D. (2024). Tannarx buxgalteriya hisobi va moliyaviy buxgalteriya hisobining aloqalari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2(12), 173–178. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2024-vol2-iss12-pp173-178
8. Xalilov, B., & Axtamova, M. (2025). Buxgalteriya balansi — moliyaviy hisobning yuragi. Modern Science and Research, 6(6), 533–538.
9. Xaydarova, M. M. (2024). Raqamli texnologiyalar sharoitida buxgalteriya hisobi tizimini transformatsiyalash masalalari. Экономика и туризм международный научно-инновационный журнал, 6(2), 88–94.